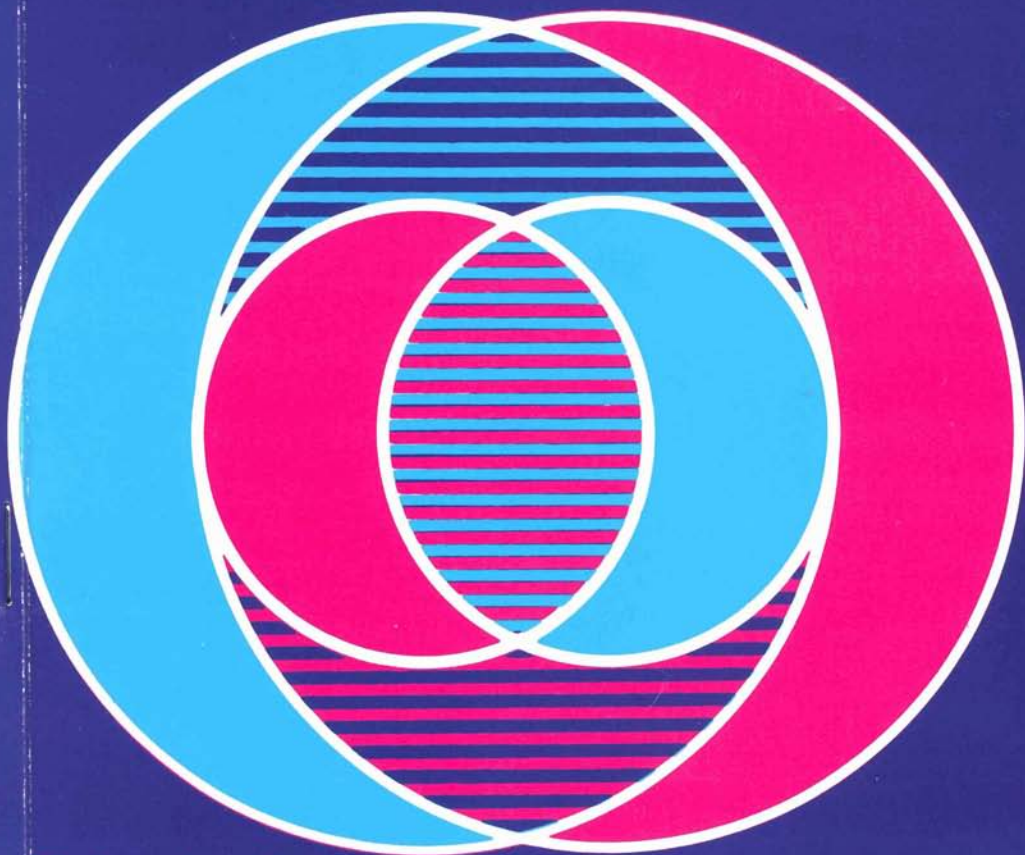

Norsk Filosofisk Tidsskrift

Nr. 2-3

• 27. Årgang •

Desember 1992

Universitetsforlaget

ETIKK OG FORSTÅELSE

TORE NORDENSTAM

Interessen for etiske spørsmål er stor for tiden. Men for den som ønsker å orientere seg på dette området, fins det forbløffende lite litteratur tilgjengelig på norsk. Hjørdis Nerheims nye bok *Den etiske grunnerfaring* (Universitetsforlaget, Oslo 1991) er et velkommet bidrag til den pågående etikkdebatten. Forfatteren er fagfilosof, med Kants filosofi som spesialområde. Når hun nå gir seg inn på det vanskelige området etikk, er hun godt rustet filosofisk sett. Men enda viktigere er nok hennes medmenneskelighet og hennes følsomhet overfor de uklarheter som har en tendens til å kjennetegne mange av de mest avgjørende og vanskelige etiske problemene som vi kan havne i.

Denne følsomheten viser hun ikke minst i det som jeg oppfatter som bokens kjerne: en drøfting av noen eksempler hentet fra det medisinske området (s. 74-90). Et av eksemplene er følgende: "Thorleif Vik er død etter lengre sykeleie; den siste tiden var han uten bevissthet. Da det gikk mot slutten, ble hans kone kontaktet. Samtidig ble hun spurt av legen om tillatelse til å overføre mannens nyre til en annen person. Fru Vik nekter å gå med på dette: Hennes poeng er at mannen skal få en "verdigg" død. Men saken betraktes ikke dermed som avgjort; gjentatte ganger blir hun og hennes familie forespurt. Legen hevder at herr Viks friske nyre vil kunne komme et annet menneske til nytte, kanskje allerede før dagen er omme. Legen presser henne på dette punkt, og til slutt gir hun etter. Sykepleieren som har omsorg for pasienten, overhører samtalen mellom legen og fru Vik. Hun ønsker å støtte fru Vik i å nekte donasjon, men

innser at hennes profesjonelle rolle vanskeliggjør situasjonen - hun avstår fra å blande seg inn."

Slik situasjonen blir presentert her, står to uforenlige holdninger steilt mot hverandre. Hun som nettopp er blitt enke har åpenbart andre forestillinger enn vedkommende lege om hva en "verdige død" innebærer. Av grunner som hun kanskje ikke har reflektert nærmere over, oppfatter hun en nyretransplantasjon som uforenlig med forestillingene om en verdig død. Legen på sin side viser ikke noen interesse for å forstå den sorgendes situasjon. Han er så opptatt av sitt eget yrke at han simpelthen ikke en gang tenker på muligheten av at han og den pårørende kanskje ikke ser på situasjonen på samme måte. For ham fremstår kanskje kvinnens holdning bare som ufornuftig, som en tradisjonell, ureflektert og uholdbar vurdering.

I en konfliktsituasjon av dette slag er tradisjonelle etiske teorier (for eksempel utilitaristiske eller kantianske teorier av forskjellig slag) til liten hjelp. Det demonstrerer Hjørdis Nerheim temmelig godt i den første delen av boken, som nettopp består av en kritikk av slike tradisjonelle etiske teoridannelser. Eksempelet peker på et forsømt aspekt ved etiske problemsituasjoner, nemlig situasjonsforståelsens rolle. Både utilitarister og kantianere overser vanligvis muligheten for situasjonsflertydighet. De går ut fra en gitt situasjon og ser oppgaven som det å finne frem til det beste løsningsalternativet i den allerede gitte situasjonen. Men som Nerheims eksempel viser er det ikke alltid slik at en situasjon er entydig gitt, og man kan ikke alltid gå ut fra at alle parter i en problemsituasjon faktisk befinner seg i den samme situasjonen. De kan jo oppfatte situasjonen på forskjellige måter, og dermed befinner de seg faktisk i forskjellige situasjoner. "Eksempelet viser tre personer - fastlåst av sin egen situasjonsforståelse - innelåst i hver sin verden", som Hjørdis Nerheim formulerer det.

Hva kan man da gjøre for å løse opp fastlåste situasjoner av dette slag? Fins det overhode noe å gjøre? Nerheim tar i sine kommentarer til dette eksempelet utgangspunkt i sykepleierens situasjon. Sykepleieren får en følelse av maktesløshet. Som sykepleier kjenner hun den medisinske verden godt; hun forstår legens argumentasjon og finner det vanskelig å tilbakevise den. Men hun er som sykepleier mye mer i direkte kontakt med pasientene og deres pårørende; hun forstår også dem meget godt. Dessuten har hun gjerne sine egne formeninger og vurderinger, som kanskje sammenfaller med legens synspunkter eller med pasientenes og deres pårørendes synspunkter, eller som kanskje er noe annet, noe som jo ikke akkurat bidrar til å gjøre hennes konfliktsituasjon lettere.

Hjørdis Nerheim peker på en mulighet for å vende denne følelsen av avmakt til noe positivt: "Sykepleierens følelse av maktesløshet kan lett bli en ressurs for kommunikasjon mellom diskusjonsdeltakerene i argumentasjonen", skriver hun (s. 78). "Følelsen av avmakt lar seg oppfatte som et signal om at diskusjonen ikke befinner seg på det nivå hvor deltakerne møter hverandre i full fortrolighet med sikte på å klargjøre sin egen moralske verden for den Andre." Sykepleieren tildeles dermed rollen som oversetter mellom de forskjellige verdener: legenes kliniske verden på den ene siden og pasientenes og deres familiemedlemmers hverdagsverden på den andre siden. Det ville være overoptimistisk å tro at alle etiske konflikter vil kunne løses i full enighet, dersom man bare slår inn på den veien som Hjørdis Nerheim antyder. Men det forekommer ikke urealistisk å tro at ganske mange konfliktsituasjoner ville kunne håndteres på en bedre måte, om alle berørte parter viste en større vilje til å sette seg inn i de andres utgangspunkter og perspektiv på den aktuelle situasjonen. Det er en grov overforenkling å forestille seg etikken bare som et system av regler, som det er vår oppgave å anvende etter beste evne. "Etikk uten forståelse er blind - forståelse uten etikk er tom" - slik kunne vi oppsummere Hjørdis Nerheims grunnleggende tese.

Hva som nærmere bestemt ligger i dette, prøver forfatterinnen å utdype med henvisning til en lang rekke forståelsesteorier hentet fra nåtidens filosofi, særlig tyske og franske forfattere (Heidegger, Buber, Sartre, Ricoeur). Selv har jeg ikke så stort utbytte av abstrakte teorikonstruksjoner av det slag som f.eks. Paul Ricoeur representerer. Tvertimot finner jeg deres abstrakte retorikk temmelig avskrekkende. Men de grunnleggende poengene som Nerheim gang på gang kommer tilbake til er desto viktigere:

- at moralske regler har en begrenset verdi på det etiske området;
- at det er en moralsk plikt å prøve å øke vår egen selvforståelse såvel som vår forståelse av våre medmennesker;
- at vår selvforståelse og vår forståelse av andre er flettet sammen slik at vi ikke kan skille strengt mellom dem.

Veien til bedre selvforståelse går nødvendigvis gjennom bedre forståelse av andres perspektiver og utgangspunkter og situasjonsbedømmelser. De som vil reflektere videre over forståelsens rolle i etikken kan med fordel ta utgangspunkt i Hjørdis Nerheims lille bok. Den er et meget velkommet tilskudd til litteraturen om etikk.